

קריאת הפטרה כהלכתה¹

ראשי פרקים

- א. קריאת הפטרה בציבור מן הכתב
  1. תקנת הקריאה
  2. קריאה בציבור
  3. קריאה מן הכתב
- ב. ספרי תנ"ך וחומשים הנדפסים
  1. האם דפוס נחשב ככתיבת יד?
  2. לספרים הנדפסים אין דין "ספר"
  3. גם "נביאים" צריכים "ספר"
  - ג. "עת לעשות לה' הפרו תורתך"
  1. לחומשים הנדפסים פסולים רבים
  2. מניין ההיתר ללמוד בספרים פסולים?
  3. היקף ההיתר משום "עת לעשות לה'"
- ד. שליח ציבור הקורא מספר פסול
  1. "עת לעשות לה' - האם הציבור יוצא ידי חובתו?
  2. קריאה בלחש עם המפטיר
- ה. סיכומם של דברים

א. קריאת הפטרה בציבור מן הכתב

1. תקנת הקריאה

שנינו במגילה פ"ג משנה א' (לגבי קריאת-התורה במועדים): "בשבת - שבעה, אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן. ומפטירין בנביא וכו'". ועוד שם במשנה ב': "ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא וכו' פחות מעשרה". ומבואר בגמרא שם דף כג ע"ב שכל דבר שבקדושה, כגון תפילה, לא יהא בפחות מעשרה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכשם שלתפילה בציבור צריכים עשרה, כך צריכים עשרה לקריאת התורה וההפטרה.

מה מקורה של תקנה זו של קריאת ההפטרה בשבתות ובמועדים?

¹ בנושא זה עסק כבר ישעיהו שפירא במאמרו "קריאת הפטרה ממגילה או מתנ"ך שלם" (תחומין ג עמ' 113), וצירף לו את תשובת ה"ר עובדיה יוסף שליט"א. אך אין בית מדרש ללא חידוש. - הערת המערכת

א. בשאלות דרב אחאי כו' : - קסא א' - כתב (וכן מובא בספר הישר קפב : לר"ת), שעל פי סוגית הגמרא משמע שזו תקנת חכמים, או תקנת עזרא, ויש בה מן החובה ממש כמו תקנת קריאת התורה.

ב. באבודרהם (בשחרית של שבת), בלבוש או"ח סי' רפד, ובמשנה ברורה שם ס"ק ב' כתבו שהיתה תקופה של גזירות על קריאת התורה, ובמקומה תקנו קריאה בנביאים, וכיון שתקנו פעם אחת, לא רצו לבטלה, על אף שבטלה הגזירה על קריאת התורה.

ג. בתשובות הגאונים (מגילה), ובספר הפרדס (הוצאות עהרענרייך עמ' שה), וכן בשבלי הלקט סי' מד כתבו שההפטרה היא מנהג ראשונים קדום, שתקנו ללמוד נביאים בכל יום אחר התפילה. במשך הזמן בוטל מנהג זה בימות החול, ונשאר על כנו רק בשבתות ובמועדים.

נמצא שתוקף התקנה של קריאת ההפטרה לפי ר"ת ורב אחאי גאון הוא חובה ממש כקריאת התורה. ולפי השיטות האחרות - לא היתה תקנה מחייבת של קריאת הפטרה של חז"ל כשל קריאת התורה אלא זו תקנת קדמונים או מנהגם של ראשונים לקרוא וללמוד ההפטרה (נביאים) לכבודם של הנביאים, וכן סבר בתשב"ץ ח"א סי' קלא.

2. קריאה בציבור

מצינו במשנה שם שתקנת קריאת ההפטרה היתה לקוראה בעשרה. בבית-יוסף או"ח סי' קמו הביא פסק דין של מהר"ם מרוטנבורג זצ"ל (שכתבו ר' ירוחם) "שאין המצוה (מצות ההפטרה) תלויה בקורא בלבד אלא בכל המצויין שם", כלומר שחובת הקריאה בהפטרה מוטלת על הצבור אלא שהקורא מהנביא מוציא את צבור השומעים.²

² דבר זה עדיין צריך לפנים. אמנם במשנה נכללה קריאת ההפטרה בין הדברים הצריכים עשרה. אך לא נראה שהוא משום שקריאת ההפטרה היא דבר שבקדושה, וככל דבר שבקדושה היא צריכה עשרה. כך מבואר בהמאירי (מגילה כג, ב) שקריאת התורה וההפטרה צריכים עשרה משום שצריך לומר ברכו. ולזה הקדים שניסית כפי צריכה עשרה משום שהיא דבר שבקדושה. משמע שעצם קריאת התורה וההפטרה אינם דברים שבקדושה (ותמהו על האנציקלופדיה התלמודית בערך דבר שבקדושה - כרך ו' עמ' תשטו ציון 19 - ובערך הפטרה - כרך י' עמ' ב' ציון 24 - שם מצוטט המאירי כאילו אומר שקריאת התורה וההפטרה הן בכלל דבר שבקדושה. שאר המקורות המצויינים שם - קרית-ספר, לבוש, טורי-אבן וביאור-הלכה דנים בנשיאת כפים בלבד. הוא הדין לגבי מה שמשמע מסידור לשון הרמב"ם בהל' תפלה פ"ח ה"ד-ה"ו. כמצויין שם). וראיה לכך, שהרי קטן קורא בתורה (משנה מגילה ד, ו) ובהפטרה (שם ד, ה), ואילו לדבר שבקדושה בעינן עשרה גדולים (רמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"ד, טוש"ע או"ח נה, א). ועי' ר"ע מברטנורה על המשנה במגילה ד, ג שכתב: "ואין קורין בתורה בציבור. וכל הני אין נעשים בפחות מעשרה דכתיב וכו' וכל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה וכו'. משמע שכל אלו שנמנו במשנה עד קריאת התורה ועד בכלל (פורס על שמע, עובר לפני התיבה, נשיאת כפים וקריאת התורה) הם דבר שבקדושה, ואלו שנמנו אח"כ (קריאת הפטרה, מעמד ומושב למת, ברכת אבליים ותנחומי אבליים, ברכת חתנים, זימון בשם ושומת קרקעות של הקדש) צריכים עשרה מטעמים אחרים, כל אחד מטעמו ומנימוקו. ובאמת כבר תמה הרשב"א (ח"י מגילה כג, ב) : צ"ע למה צריך עשרה בהפטרה. אכן אמת שחובת קריאת ההפטרה היא חובת הציבור. כך מבואר בדברי הרמב"ן במלחמות ה' ריש מגילה, בפרשו שקריאת המגילה לא נמנתה כיון "שהשנויים במשנתנו כולם חובות הציבור הן. ואין אלא במחוייבים בדבר, אבל מגילה כשם שהציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. אך עכ"פ אין הכוונה שהקורא מהנביא מוציא את צבור השומעים ידי חובתם מדין שומע כעונה, שהרי אין החיוב חל על כל אחד ואחד, אלא החובה היא שההפטרה מהנביא תיקרא בציבור. לפ"ז אין לכאורה חובה לשמוע את הקריאה, ודי שתהיה ההפטרה נקראת בציבור. ואפשר הוא הדין בקריאת התורה. קצת ראיה לכך מרב ששת שבשעת קריאת התורה מהדר אפיה וגריס, אמר אכן בדין ואינהו בדידהו (ברכות ח סע"א, אבל עיי"ש בתוס' ועי' גם בביאור הלכה קמו, ב ד"ה ויש מתירים שפי' שרב ששת כבר יצא בעצמו ידי קריאת התורה).

והוא מסיק להלכה שם: "אסור לספר (לדבר) כשהמפטיר קורא בנביא עד שישלים (את הקריאה) כמו בספר-תורה". וכן פסק בשולחן-ערוך סי' קמו סעיף ג'. ונמצא שמי שדיבר בקריאת הפטרה, ולא שמע כל הקריאה בשלמות מפי הקורא הפסיד את המצוה.

כתוצאה מכך פסק בשערי-אפרים ט, לג, שהקהל לא יקרא את הפטרה ביחד עם המפטיר, כיון שהמפטיר הקורא מתוך הנביאים מוציא את השומעים ידי חובה, כמו בקריאת-התורה. ואם הקהל קורא בעצמו מתוך החומשים ואינו שומע את המפטיר, מפסיד את המצוה.

3. קריאה מן הכתב

הלכה פסוקה היא בטור בשם אביו הרא"ש או"ח סי' מט שכל דברים שבכתב (כגון קריאת התורה) אם צריכים להוציא בהם את הציבור השומע, אסור לקרוא או לאמרם על-פה. ואם השומעים שמעו את הקורא אומר בעל-פה לא יצאו ידי חובה. וכן פסקו הלבוש והגר"א, הובאו במשנה-ברורה סי' מט ס"ק ו-ז, וכן מצדד שם במגן-אברהם. ונלע"ד ראה מגמרא מפורשת בתענית כח, א דאמר ר' יוסי "וכי יחיד יכול לקרות **דברי תורה על-פה בצבור**?" דפשיטא ליה דלא ייתכן כדבר הזה, ומסיק שם **שכולן** (כל הצבור) נכנסים וקוראים אותה **על פה** (אותה פרשה **שבתורה**) כקוראין את "שמע" (המדובר בתענית צבור בתפילת המנחה, שלא הטריחו לקרוא בתורה מפני טורח התענית ולכן **כלם** קראו על-פה. כי אין יחיד יכול להוציא צבור בקריאה בע"פ אלא מתוך ספר-תורה).

וכן הביא החת"ס סופר כהלכה פסוקה, בתשובותיו או"ח סי' סח, שאין יכולים להוציא ידי חובה את מי שאינו בקי בקריאה אלא בקריאה מתוך הכתב ולא על-פה. וכ"כ בערוה"ש סי' מט, וכן הסכים הב"ח שם להלכה.³

ב. ספרי תנ"ך וחומשים הנדפסים

1 האם דפוס נחשב ככתיבת יד ?

המצאת הדפוס והדפסתם של ספרי התנ"ך עוררה דיון נרחב של הפוסקים בשאלה האם הדפוס יכול להחשב ככתיבת-יד של סופר, ובמיוחד במקומות שהתורה וחכמים חייבו כתיבה עם כוונה לשמה, או לשם קדושה מסוימת וכדו', כגון גט, ספר תורה, ועוד. ונחלקו הדעות עד ימינו אלו.

בין המצדדים לפסוק שהדפוס נחשב לכתיבת ידו של האדם הם הפוסקים הבאים: הרמ"ע מפאנו בתשובותיו סי' צג; שו"ת משאת-בנימין סי' צט; בפס"ד של הרב יששכר

ומש"כ רבינו ירוחם בנתיב ב סוף ח"ג (הביאו הב"י בסוף סי' קמו) בשם מהר"ם מרוטנבורג "אסור לספר כשהמפטיר קורא בנביא, עד שישלים, כמו בספר תורה, שאין המצות תלוין בקורין לבד, אלא בכל המצוין שם", אין הכוונה שיש מצוה על כל הציבור, וכדי לצאת ידי חובתם הם צריכים לשמוע, אלא שמשום דרך ארץ ונימוס אינו דין שהמפטיר יהא קורא, והציבור שהמצוה עליהם שתהיה הפטרה נקראת יהיו משוחחים ביניהם. תדע שהוא כך, שהרי השווה את איסור השיחה לאיסור שקיים בספר תורה, ושם הרי דעת המהר"ם מרוטנבורג שמותר למי שתורתו אומנותו כרב ששת ללמוד בשעת הקריאה (מובא בשמו בתשב"ץ הקטן סי' קפג; הגהות מימוניות הל' תפילה יב, ז. ועי' תשובות פסקים ומנהגים מהדו' רי"ז כהנא ח"א סי' קי-קיג), וחובתו של רב ששת להיכן אזלא. - הערת עורך(א.ד.)

³ לפי מש"כ בהערה הקודמת קריאת הפטרה אינה באה להוציא כל אחר ואחד ידי חובתו. ואם כן לא מטעם זה צריכים לקרוא מתוך הכתב ולא על-פה. ואפשר שלכן לא יצטרכו בנביאים דין "ספר" כלל. - הערת עורך (א.ד.)

בער כץ משנת תעה ; וכן פסק הט"ז ביו"ד סי' רעא, וכן באו"ח סי' רפד ס"ח ; וכן משמע במגן-אברהם או"ח סי' רפד ס"ח. ומשמע שהסכים עמם באליהו רבה או"ח רפד סק"א.

מאידך, צדדו הפוסקים הבאים, שאין להחשיב את הדפוס ככתיבה של אדם : שו"ת חות-יאיר סי' קפד ; שו"ת דעת-כהן (הראי"ה קוק זצ"ל) סי' קס ; חמדת-ימים חלק א' סוף פרק יב ; כן משמע מדברי הלבוש על שו"ע או"ח סי' רפד ; הב"ח על הטור או"ח בסימן תרצא ; וכן משמע בשו"ת חת"ס או"ח סי' סח ; חזו"א או"ח סי' קנו.

הנה כי כן קשה היא ההכרעה בין גדולי הפוסקים הנ"ל. ועוד תקשה ההכרעה מה גורל הספרים הנדפסים כיום בשיטת הצילום ובמכונות המופעלות ע"י המחשבים שיד האדם וכוחו "רחוקים" הן מהנייר והן מהדיו. ושמה הפעלת המכונה תחושב כגרמא ושאר התהליך האוטומטי ייחשב ככוח כוחו של המפעיל. וא"כ היכן כאן כתיבת האדם. וצריך עיון.

ומסתבר מאד שהפוסקים שדפוס אכן נחשב לכתיבה, לא יאמרו ולא יודו שגם צלום והדפסה באמצעות המחשבים יכולים להחשב ככתיבה על פי ההלכה, כיון שהבדל גדול ביניהם.⁴

2. לספרים הנדפסים אין דין "ספר"

אולם אפילו אם נצא מתוך ההנחה שהרוצה לסמוך על הפוסקים שהדפסה דינה ככתיבה, עדיין איננו יכולים לתת דין "ספר" כשר על פי ההלכה לתנ"כים ולחומשים הנדפסים. דהנה הבית יוסף, או"ח סי' מט, כתב על דברי הטור : דקיי"ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה (גיטין סב) וטעמא משום דאיכא מילי טובא דמדרשי מתוך הכתב, כגון יתירות וחסירות, וקרי ולא כתיב ודכוותייהו, ואי אמרת להו על פה בציר להו". כלומר שדברי תורה ונביאים נדרשים להלכה ולמעשה דוקא מתוך הכתב, וצורת האותיות האשוריות. ומתוך השינויים המיוחדים של קרי וכתיב. מתוך סמיכות הפרשיות השונות נבנו השקפות והלכות, הן שנתפרשו לנו מסיני, והן מה שידעו חז"ל ללמדנו מדיוקם של כתובים וסודותיהם. ונמצא שכל שנאמר על-פה חסר בו ממשמעותם של הדברים הכתובים. ולכן למדו אותנו חז"ל שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על-פה.

לפי הסבר זה פוסק החת"ס בתשובתו או"ח סי' סח, שכל ספר שאין בו הקפדה על כל הדברים שבכתב אין לו דין "ספר" כשר על פי ההלכה, והקורא בו או מתוכו יש לו דין של קורא על פה. ומסקנתו שאפילו נחשיב את הדפוס ככתיבה ממשית מ"מ לא יצאנו עדיין בזה מידי "הקורא על-פה". לתנ"כים ולחומשים הנדפסים, ואפילו לספרי-דאפטרטא שכתבן סופר, אין דין "ספר", ויש בהם חסרונות לעומת ספר-תורה ונביא, הנכתבים בשלמות כדינם - ממילא נחשב הקורא מהם כקורא על-פה.

3. גם "נביאים" צריכים "ספר"

שמה תאמר שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על-פה - זה דוקא בדברי התורה, אבל בנביאים וכתובים אין הלכה זו נוהגת, כי אינם נחשבים לדברים שבכתב ואין קפידא לאמרם על-פה ? וכן משמע מתוס' בתמורה דף יד ע"ב ד"ה דברים. אולם מסקנת הר"י בתוס' שבת קטו, ב ד"ה מגילה (וכ"ה בתוס' מגילה ט, א ד"ה ורב אשי) היא

⁴ אבחנה זו בין דפוס בלט לדפוס צילום (אופסט) כלל אינה ברורה. בשתי השיטות בסופו של התהליך נדפסת האות על הנייר מתוך מטריצה. בדפוס בלט האות עשויה מעופרת ובולטת, ובדפוס אופסט היא קיימת בכתב ראי על לוח מתכת או קרטון, וממנה היא נטבעת על הנייר באמצעים כימיים. - הערת עורך (א.ר.).

שכל כתבי הקודש צריכים כתיבה בדיו ועל קלף כספר-תורה, כדי שיתקדשו בקדושת כתבי-הקודש ובמטרה להכשירם לקריאה בצבור. וכן פסק במרדכי שבת פ' כל כתבי סי' שצו.

נמצא איפוא, שהן לתורה והן לנביאים וכתובים זקוקים לדיני "ספר" כדי לקדשם - דהיינו כתיבה אשורית, בדיו, ועל קלף, וספר שלם כסדרו, וללא דילוגים. ואם כן, בודאי שנוהגת בהם ההלכה הנ"ל של דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על-פה. ונפקא-מינה מכך שהקורא אפילו מהנביאים על-פה אינו יכול להוציא אחרים ידי חובה כפי שמוכח לעיל ממה שפסקו הטור והב"י או"ח סי' מט. וכן מסיק הגאון ר' יוסף חזן זצ"ל בספרו חקרי-לב או"ח חלק א' סי' נז.

לפיכך אין לספרי התנ"ך השלמים, וכן לחומשים הנדפסים כיום, דין ספר, ולא חל עליהם דין כתבי הקודש מהתורה, וממילא הקורא מהם יש לו דין קורא על-פה, ולא מתוך הכתב. וה"ה שגם לספר הפטרות שנכתב על קלף ובדיו - אין דין כתבי-הקודש כיון שהוא לא שלם. ואינו ספר כשר. ומעיקר הדין אינו יכול להוציא את השומעים ממנו, כיון שקורא על-פה אינו יכול להוציא את הצבור כנ"ל.

ג. "עת לעשות לה' הפרו תורתך"

1. לחומשים הנדפסים פסולים רבים

בשולחן-ערוך או"ח סי' רפד הביא הט"ז בס"ק ב' את קושית הלבוש שלא ראה נוהגים לכתוב ההפטרות כדין "ספר" כמו שכותבים המגילה, ולכן אין יוצאין כלל בקריאת הפטרה בחומשים הנדפסים ונשאר בצריך עיון. וכתב עליו הט"ז שם שנשמטה מהלבוש סוגיא בגיטין ס,א, שבזמן הזה התירו חכמים לכתוב ספרי הפטרה משום שאין יכולת לכל צבור לכתוב ספרי נביאים בשלמות. כדי שלא תבטל הקריאה מהנביאים דרשו עת לעשות לה' הפרו תורתך, והתירו לכתוב ספרי הפטרה ולקרוא מהם בצבור. וכן - מוסיף הט"ז - ה"ה לחומשים שלנו שאין להם דין ספר, כמו ספרי ההפטרות, ולכן נוהגים לקרוא בהם בצבור, ומה עוד שלדפוס יש דין כתיבה ממש.

אולם הגאון בעל חקרי-לב הנ"ל הקשה על הט"ז: מה בכך שהחומשים הנדפסים נחשבים כנכתבים ביד סופר והתירו לקרוא בהם, מ"מ קושית הלבוש לא ניתרצה בכך, שהרי לחומשים יש עוד פסולים שנמנו בהלכות ספר-תורה, כגון שאינן עשויים בגלילה, אינם תפורין בגידיו, ואינם מודפסים או כתובים על קלף.

2. מנין ההיתר ללמוד בספרים פסולים?

ועוד הוסיף בחקרי-לב להקשות על מנהגנו ללמוד ולקרוא מחומשים או מתנ"כים הנדפסים: והרי יש בהם כמעט כל הפסולים שמנה הרמב"ם בהל' ספר-תורה פרק י', וא"כ מי התיר לנו ללמוד ולקרוא בספרים פסולים? ועיין שם שהוכיח באריכות שמעיקר הדין אסור אפילו ליחידים ללמוד מספר פסול, ושכל הפסול לכתובה אסור לקרוא בו.

אחת מההוכחות היא מסוגיא בגיטין נד,ב שם מובא שסופר שאמר שלא כתב האזכרות לשמן - הפסיד את שכרו, כיון שס"ת זה אינו שווה כלום. אם מותר ליחיד ללמוד ממנו, למה הספר אינו שווה כלום, שישלמו לו שכרו על כתיבת הספר חוץ מהאזכרות, ומדוע הפסיד שכרו לחלוטין? אלא מוכח שכל ספר פסול שנכתב שלא לפי הלכות ספר-תורה, אסור לקרוא בו. כיון שאסור לכתוב ספר פסול, אין לו תקנה אלא גניזה.

עוד הרבה שם בהוכחות ותמה מדוע נהגו היתר בכל דורותינו לקרוא וללמוד בספרים פסולים - ומי התיר להם?⁵

הרמב"ם בהל' ס"ת פ"י ביאר ההיתר במה שכתב : "נמצאת למד שעשרים דברים הן, שכל אחד מהם פוסל ס"ת, ואם נעשה אחד מהם הרי הוא כחומש שמלמדים בהם התלמידים ואין בו קדושת ס"ת ואין קוראים בו ברבים". משמע שספר פסול לקריאה בצבור אינו טעון גניזה אלא אפשר ללמוד וללמד ממנו. וכן משמע מר"ת וראב"ה ורבנו ירוחם והרשב"א, שהביא הב"י באו"ח סי' קמא. מוכח שכל הפסולים הם לגבי קריאת-התורה בצבור ולא לצורך למוד ליחידים.

לפיכך יש לברר מניין לכל הראשונים הנ"ל היתר זה להשתמש בספר תורה פסול, והרי מוכח שמעיקר הדין הוא טעון גניזה ואסור להשתמש בו. ומהגמרא בגיטין אין ראייה - כיון שמהפסוק "עת לעשות לה'" התירו לכתוב "ספרי הפטרה" כדי להמשיך ולקיים את קריאת ההפטרות בצבור. אך לא מוכח שהותר לכתוב ולקרא מספרים פסולים.

3. היקף ההיתר משום "עת לעשות לה'"

מעתה בא הגאון הנ"ל בחקרי-לב ליישב על פי הסוגיא במסכת שבת קטו, ב. מסקנת הסוגיא שם היא שאם נפלה דליקה בשבת בבית מותר להציל מהשריפה את כתבי הקודש שנכתבו באשורית, אבל לא את כתבי-הקודש שנכתבו בשאר לשונות - כפי שסובר שם רב הונא.

אולם להלכה פוסק שם הרז"ה שבזמן הזה שהתירו לכתוב תורה שבעל-פה, התירו גם לתרגם את התנ"ך לכל הלשונות. וממילא מותר כיום להצילם מהדליקה שפרצה בשבת. וכן פסקו הרא"ש, הטור ושו"ע או"ח סי' שלד (וכן מוכח שם בסוגיא מהתוספות ד"ה אליבא, דמצילין היום גם ספרים שלנו, שאין להם קדושת ס"ת, ואדרבא יש בהם רוב הפסולים של ס"ת. והטעם הוא משום עת לעשות לה' הפרו תורתך). ומסיק בחקרי-לב שכיון שהתירו לכתוב, לקרוא וללמוד בספרים פסולים משום עת לעשות לה', ממילא התירו בכל מיני פסולים שישנם - כדי שימצאו ספרים בזול, וח"ו שלא תשתכח תורה מישראל. אבל לא התירו קריאת-התורה בצבור, דנתקנה מלכתחילה בספר כשר. כל הראיות שספר פסול אסור בכתובה, ואסור בלמוד וטעון גניזה, הרי הן מעיקרא דדינא בזמנם כשדברים שבע"פ אסור היה לכתוב וכן להפך, לפני שדרשו ההיתר מהפסוק, עת לעשות לה'. אבל מאן שהתירו לכתוב בפסול וללמוד מהם, ולקרא בהם - אין לגנוזם, ואדרבא יש לנהוג בהם קדושה לפי דרגתם.

נמצא שיסוד ההיתר להשתמש בספרים שאין להם דין ס"ת גם הוא משום "עת לעשות לה'", והיתר זה חל על כל הפסולים שהזכיר הרמב"ם כדמוכח מהפוסקים בסוגיא דשבת הנ"ל, שמצילין גם את התרגומים מהדליקה בשבת ככל כתבי הקודש. זהו המקור להיתר הנדון. עד כאן דברי בעל חקרי-לב באו"ח ח"א סי' נז, נ"ל להביא ראייה מפורשת להסברו של בעל חקרי-לב מתשובת הגאון שהובאה בטור יו"ד סי' רעא : "אתם שאין במקומכם מי שעושה גויל, ולא דק (קלפים הכשרים לכתובת ס"ת!), אם יש במקומכם ס"ת כהוגן השמרו וקראו בו בצבור. ואם לאו, אל תשביתו קריאת-התורה בצבור מפני שאומר הכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך, אלא עשו ס"ת מן הדק אעפ"י שאינו מעובד לשמה וכו'".

⁵ עיי' תפארת שמואל (קידנובר) על הרא"ש גיטין פ"ה סי' ח אות יד, שס"ת שנפסל אסור אפילו ללמוד ממנו דחיישין שמא יקרא בו בציבור, ולכן חייב גניזה ואינו שוה כלום. - הערת עורך (א.ד.).

וכתב שם בפרישה ובדרישה, שהרא"ש בסוף ה' ס"ת הביא תשובה זו של הגאון והעיר שבאותו מקום לא היה קלף כלל כדי לכתוב עליו ס"ת כהלכתו, והגאון התיר לכתוב על חומר הפסול לכתובה משום עת לעשות לה'. ואלו ממש דברי בעל חקרי-לב ונמצאו דבריו נכוחים.

ד. שליח ציבור הקורא מספר פסול

1. "עת לעשות לה' - האם הציבור יוצא ידי חובתו?

מכל הנ"ל עולה שהקורא מתוך ספרי-דאפטרותא, או תנ"כים או חומשים הנדפסים - סומך על היתר חכמים שדרשו "עת לעשות לה' הפרו תורתך". היתר זה כולל את הכתיבה וההדפסה שלהם, וכן את הלמוד בהם. ועדיין צריך לברר האם על סמך היתר זה יכול גם היחיד לקרוא בהם בצבור, ועל ידי כך להוציא את הצבור בכללו. מצד אחד יש לומר שהקורא בהם יש לו דין יחיד הקורא על-פה, שהרי אין להם דין ספר כשר, וממילא אינו יכול להוציא את הצבור כפי שמוכח לעיל. לפ"ז הש"צ מותר לו לקרוא בהם לאחר שהותר לכתבם או להדפיסם, אולם הצבור לא יוצא בקריאתו, אלא כל אחד חייב לקרוא את ההפטרה בעצמו מתוך הספר שלפניו, יחד עם הש"צ. מאידך גיסא יש לומר שהיתר "עת לעשות לה'" כולל בתוכו לא רק את הכתיבה והקריאה בהם, אלא גם את האפשרות הזו שהיחיד הקורא בהם מוציא את הכלל ידי חובה. והטעם הוא שהיתר זה בא לפתור את בעית הספרים שלא ניתנו להכתב מחוסר אמצעים, אבל לא שינה בהלכה שהיתה נוהגת כשקראו מספרים כשרים כהלכתם. ולכן בדומה למה שהיה כל הזמן, שהיחיד מוציא את הכלל מספר כשר תקנו, שגם השתא כמקודם יחיד מוציא את הכלל אף שקורא מתוך ספר שאינו כשר, בגלל "עת לעשות לה'".

2. קריאה בלחש עם המפטיר

המגן-אברהם בסי' רפד ס"ק ה' כתב: "ובכתבי האר"י כתב אין די בשמיעת ההפטרות אלא צריך לקרות מתוך הספר. והברכות ישמע מהקורא". וכן כתב בשערי-אפרים ט, לג: "עיקר הדין הוא שזה שעלה למפטיר הוא בלבד יאמר ההפטרה, והצבור יאמרו גם כן **אחריו בלחש** ... ולכתחילה יש לנהוג שהמפטיר יאמר ההפטרה בקול רם כהקורא בספר-תורה, והצבור יאמרו **אחריו בלחש**" (הובאו דבריו גם בבח"ל סי' רפד). וכן כתב בשו"ת חת"ס סי' סח: "נהי דכל זה בכלל עת לעשות לה' הפרו תורתך, מ"מ כיון דקיי"ל דאין יכול להוציא את שאינו בקי אלא בקורא מתוך הכתב ולא בעל-פה, **וקריאת ההפטרה שלנו מקרי בעל-פה**. נמצא דמי שאינו בקי בלאו הכי לא יצא ידי חובתו (כי זו קריאה על-פה), **והבקי על כרחך יקרא בעצמו עם הקורא**. וא"כ מה לנו אם הקהל קורא בלחש או בקול וכו'". וגם במשנה-ברורה סי' רפד ס"ק י"א, כתב לנהוג כן. והוסיף לכתוב שם בשם מעשה-רב (מנהגי הגר"א) סי' קלו שמה שכתב המגן-אברהם לקרוא בלחש ההפטרה עם הקורא, זה דוקא כשהקורא קורא מתוך החומש (או תנ"ך שלם) המודפס, אבל כשקורא מתוך הנביא (כתוב על קלף בדיו וכו') יקרא הוא לבד וכולם יהיו שומעים. ונ"ל הטעם, כיון שהקורא מתוך הנביא הכשר מוציא את הרבים ידי חובתם - דזה נקרא קורא מן הכתב ולא על-פה - לכן יש לשמוע רק את הקורא לבדו, כקריאת-התורה.

מוכח מתוך כל הפוסקים הנ"ל שבדרשת "עת לעשות לה'" לא תקנו חכמים שהיחיד הקורא מתוך חומש או תנ"ך או מספרי דאפטרותא מוציא את הרבים. ולכן חייב הצבור לקרוא בעצמו **בלחש** יחד עם הקורא, כיון שאין הוא מוציא את הצבור, דנחשב לקורא על-פה. גם לפי החזון איש (או"ח סי' קנו) כל קריאתנו בהפטרות היא קריאה בעל-פה כל זמן שלא קוראים מנביאים שלם, הכתוב על קלף ובדיו ועשוי בגלילה. ממילא נראה,

שכאן מכרעת דעתו של החת"ס, שעל הצבור לקרוא את ההפטרות מתוך הספר שלפניו בלחש, כמובן שיש להקפיד מאד להקשיב ולשמוע את כל ברכות ההפטרות, תחילה וסוף, מהקורא כיון שבברכות הוא בודאי מוציא את כל השומעים.

ברם, החת"ס הנ"ל מביא את מנהגו של רבו הגאון האדיר ר' נתן אדלר זצ"ל : "והאמת כי מורי הגאון זצ"ל הנהיג בבית-הכנסת שלו **שלא לומר ההפטרות עמו**, כי הוא היה עולה למפטיר לעולם. ולא זכיתי לשאול את פיו הקדוש בכל מה שכתבתי". ברור הוא שהגאון הנ"ל קרא מתוך חומש או תנ"ך, שאם לא כן מדוע הביאו החת"ס. ואולי יש לומר שהגאון הנ"ל הבין את דרשת חז"ל "עת לעשות לה'" כאידך גיסא, דהיינו כתקנה דומה למה שהיה מעיקר הדין, שהיחיד היה קורא מתוך הקלף ומוציא את הרבים. כך גם כשהתירו חז"ל לכתוב ולקרוא תורה שבע"פ יכול היחיד להוציא את הרבים, על אף שהקריאה נחשבת כקורא על-פה, דזה גם כלול בהיתר הנ"ל. ואין שנוי בין לפני שדרשו "עת לעשות לה'" ובין לאחר שדרשו, אלא בעצם החובה לקרוא דוקא מתוך ספר כהלכתו, דהותרה עכשיו, אולם לא בשאר ענינים. ולכן הורה הגאון ר' נתן אדלר זצ"ל לצבור שלו שלא לומר את ההפטרות יחד עמו, כיון שהוא מוציאם ידי חובה, כפי שהיה נהוג כשקראו מתוך ספר כהלכתו.

נמצא אפוא שלכתחילה יש לנהוג כרוב הפוסקים, ולקרוא את ההפטרות יחד עם הש"צ בלחש, **ובקריאה זו בלחש היחיד יוצא ידי חובה**. והוא שאכן מאזין השומע לכל הברכות מהקורא. וכן נכתב בסדור עולת ראייה ח"ב. אולם גם אם יש מי שאינו קורא יחד עם הש"צ, ושותק ושומע את כל ההפטרות מפי הקורא - יש לו על מי לסמוך.

ה. סיכומם של דברים

1. לכל הדעות עדיפות ראשונה במעלה היא שכל צבור ירכוש לעצמו ספרי נביאים וכתובים שלמים, הכתובים ע"ג קלף, ובדיו, ועשויים בגלילה כדין. וכבר כתב בשער הציון רפד ס"ק ד' : אבל בודאי הצבור שהיכולת בידם יש להם לכתוב נביאים כדין, ובפרט בימינו שמפזרים הרבה כסף על תכשיטי בית-הכנסת שאין נחוץ כל-כך וכוונתם לשם שמים כדי לקיים "זה א-לי ואנוהו", בודאי מצוה להתנאות בכתיבת נביאים הקדושים.

ואולי יש מקום לרכוש נביאים שלמים בהדרגה כגון ישעיהו שלם, ואח"כ ירמיהו, ככל שתרשה הקופה. כך שלא נזדקק היום להסתמך על ההיתר "עת לעשות לה" הפרו תורתך". יתכן שבזמנינו הולך ומשתנה המצב שהגדירה הגמרא בגיטין ס,א "כיון דלא אפשר - שאין יכולת לכל צבור וצבור לכתוב נביאים שלם" (רש"י), וצבורנו אינו כל כך עני עד שנכנס להגדרה זו. וא"כ אדרבה מצוה עלינו להתחיל ולתכנן רכישה זו. ואעפ"י שהחזו"א הגדיר את זמנו כ"נתמעטו הסופרים", ו"הכל נעשה ע"י דפוס", מ"מ מאז ועד היום נשתנו הזמנים, ועלתה רמת-החיים בהרבה.

2. ספרי דאפטרותא, תנ"ך שלם, הפטרות שבחומשים - דינם שווה כיום, והקורא בהם ומהם נחשב לקורא על-פה, אלא שהותרו משום "עת לעשות לה".

3. לכתחילה אין היחיד מוציא את הרבים, ע"י קריאת ההפטרות מהם. ולכן על הצבור לקרוא את ההפטרות בעצמו בלחש יחד עם הקורא מתוך הספר שלפניו. על הכל לכוון לשמוע ולצאת בברכותיו של הקורא תחילה וסוף. ובדיעבד, אם לא קרא בעצמו, נמצא מעשה רב שכך נהג רבו של החת"ס ואולי יש לסמוך על כך.

דומני שלענייננו כיום אפשר בהרבה קהילות לדרוש את הפסוק "עת לעשות לה'" - הפרו תורתך" - במובן הבא : לאחר שהפרו תורתך אזי "עת לעשות לה'", דהיינו שהקהילה תקנה או תכתוב ספרי נביאים שלמים כהלכתם^{*6}

^{*6} הערות המערכת הנ"ל הובאו לעיונו של המחבר. ולהלן חלק מהשגותיו :
 ממש"כ המאירי (לעיל הערה 2*) שסיבת קריאת הפטרה בעשרה היא משום שצריך לומר ברכו, אין להוכיח שהפטרה עצמה אינה דבר שבקדושה. כוונת המאירי היא שאם יש חלק מענין שהוא דבר שבקדושה, זה הופך את כל הענין לדבר שבקדושה. מעין זה יש בדברי הריטב"א מגילה כג, ב : . והלא משנה שלימה שנינו הכא שאין עוברים בפני התיבה בפחות מעשרה והיינו משום קדושה דאית ביה. " והרי התפילה היא דבר שבקדושה. וכל קדושתה נובעת מאמירת הקדושה שבה.
 לא מסתבר כלל שהחובה היא רק חובת קריאה בציבור, ואין חובת שמיעה. הרי כל כולה של תקנת הקריאה היתה כדי שלא ישאו שלוש ימים בלא שמיעת תורה (רמב"ם הל' תפילה פי"ב), והרמב"ם הדגיש שם את חובת השמיעה מן הפסוק "ואזני כל העם אל ספר התורה." זה שרב ששת הוה מהדר אפיה, נראה שלכתחילה לא תיקנו את הקריאה כדי שלא ישאו ג' ימים ללא תורה, אלא למי שאינו עוסק בתורה תדיר, או אף למי שעוסק בתורה, אך בזמן הקריאה אינו עוסק בתורתו.